

HIGHER EDUCATION SOCIALIZATION IN EUROPE AND BULGARIA. ON SOME ASPECTS OF THE SOCIAL DIMENSION OF HIGHER EDUCATION

Assoc. Prof. Maria Fartunova, PhD

Rakovski National Defence Academy

Tel.: +359 889 603 623

E-mail: m.fartunova@abv.bg

m.fartunova@abv.bg

Abstract: *The paper examines the social aspects of higher education in a national, European and global context. Understands the social dimension of higher education. Some of the guidelines stemming from the Bologna process in terms of the social dimension are outlined. Two concepts of equal opportunity for higher education systems are commented. Good practices are presented regarding the socialization of higher education, incl. in the digital transformation of higher education. Emphasis is placed on the national context of the social dimension of higher education.*

Keywords: *Higher Education; Social Dimension, Socialization, Bologna process, Good Practices, Natinal context.*

JEL Codes: *I21, I28*

ВЪВЕДЕНИЕ

В настоящия момент едни от най-важните проблеми на социологията, социалната философия, психологията и други социално-хуманитарни науки са свързани със социализацията.

Съвременният човек в първата четвърт на 21 век притежава огромни възможности за социализация. Глобализацията на обществото, високотехнологичните информационни и комуникационни средства, възникването на нови професии са в основата на възникването на нови направления в социалното взаимодействие, а следователно и промени в процеса на социализация – формират се нови видове социално взаимодействие, появяват се нови социални роли.

Процесът на формиране на личността в определени условия като същностен елемент на социализацията предполага участието на много институции и сфери, които играят съществена роля и подпомагат процеса на преобразуване на социалния опит в личностни ценности и ориентации. Една от тези сфери, безспорно с огромно значение, е сферата на висшето образование.

Не случайно в Стратегията на Европейския съюз за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж "Европа 2020" се посочва, че образованието, в т.ч. и висшето образование, трябва да играе ключова роля в бързо променящата се глобална реалност на Европа.

В този смисъл социалното измерение на висшето образование придобива все по-голяма значимост – както в политически, така и в икономически аспект.

Проучването на Европейската образователна мрежа Евридика „Модернизация на висшето образование в Европа”, публикувано през 2011 г., дефинира понятието „социално измерение” и неговите аспекти и представя политиките на държавите членки на ЕС в тази област, включително и на България.

На социалното измерение на висшето образование трябва да се отделя специално внимание. То предполага разширяване на достъпа до висше образование на възможно най-голяма част от европейското население (Antonova at al, 2016; Beloev, at al, 2018; Fartunova at al, 2014). От решаващо значение е, че образователните системи на страните членки са насочени към тази политическа цел. Освен това е важно да се предприемат мерки за промяна на реалността и ефективно да се наблюдава въздействието на приложените мерки, а това означава да се провежда политика, основана на данни и факти.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Разбиране на социалното измерение

В една социална и икономическа среда, в която придобитите и задълбочени познания и умения в рамките на висшето образование стават все по-важни (Европейска комисия, 2010), съществува обществена необходимост да се увеличава достъпът до висше образование на все по-голяма част от населението. Процесът за постигане на тази цел обикновено се определя като социално измерение на висшето образование. Развитието на повечето европейски системи към така нареченото масово или даже универсално висше образование илюстрира бързите промени във висшето образование (Boneva et al, 2016; Daskalov et al, 2018). Съответно се променя и политиката.

През последните години въпросите, свързани със социалното измерение на висшето образование са в центъра на много важни политически документи на международно ниво. В повечето от тях се подчертава, че то се отнася основно до това, да се предостави на всички членове на обществото възможността да се включат в системата на висшето образование.

Въпреки широко разпространеното използване на понятието до 2007 г. не е имало точно и общоприето определение на социалното измерение на висшето образование. В рамките на Болонския процес социалното измерение се споменава като безспорен най-важен фактор за промяна на висшето образование в Европа във всички комуникети от 2001 г. насам. Все пак едва през 2007 г. в Лондон концепцията е дефинирана изчерпателно и формулирана като цел по следния начин:

"Студентите, при своето встъпване във висшите училища, следване и завършване на висшето образование на всички нива, следва да отразяват многообразието на населението", а също и потвърждава, че "студентите могат (трябва да могат) да завършат образованието си безпрепятствено, независимо от социалните си и икономически условия" (Лондонско комунике, 2007).

Социалното измерение след 2007 г. в рамките на Болонския процес вече се разбира като процес за постигане на тази обща цел (Болонска група за последващи действия, 2007 г., стр. 11) - и по този начин като основна сфера на дейност, в която правителствата могат да предприемат мерки.

В Европейския съюз социалното измерение се дефинира в заключенията на Съвета от 11 май 2010 г. като: *"Равен достъп до качествено образование [...], както и справедливо третиране [...], включително и това, учебната програма да е съобразена с индивидуалните нужди, както и "да се погрижи за справедливи системи на образование и професионално обучение, чиято цел е да предоставя на учащите шанс, достъп и справедливо третиране и да им се даде възможност за образователни резултати, които не зависят от тяхното социално-икономическо състояние и други фактори с възможно отрицателно въздействие върху образованието"* (Заключения на Съвета от 11 май 2010 г. относно социалното измерение на образованието и обучението).

Според Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) справедливи системи за висше образование са тези, които гарантират, че достъпът до висше образование, участието и резултатите от висшето образование са само въз основа на уменията и резултатите на лицата. Те гарантират, че реализацията на образователния потенциал във висшето образование не се дължи на лични или социални обстоятелства, включително такива фактори като социално-икономически статут, пол, етническа принадлежност, миграционен произход, местоживееене, възраст или увреждане.

Болонският процес за социалното измерение

В Льовен/Лувен-ла-ньов министрите от държавите, подкрепящи Болонския процес поемат ангажимент да определят измерими цели, които "трябва да бъдат постигнати в рамките на следващото десетилетие с разширяване на общото участие и увеличаване на слабо представените групи във висшето образование" (Комунике Льовен/Лувен-ла-ньов, 2009).

Европейската образователна мрежа Евридика разглежда социалното измерение на Европейското пространство за висше образование и стига до заключението, че от 1999 г. са настъпили значителни промени в системите за висше образование, но все още има и доста предизвикателства. По-специално се наблюдава следното:

- Социалното измерение на висшето образование се разбира по различен начин в различните страни.

- Много малко страни са свързали политиката си относно социалното измерение със задължението по Болонската декларация да се засили участието на слабо представените групи до степен, така че студентите във висшето образование да отразяват многообразието на населението.

- Много малко страни имат конкретни цели за подобряване на участието на слабо представените групи във висшето образование и само около половината страни от Болоня упражняват системно наблюдение на тяхното участие.

Анализът показва, че на европейско ниво се отделя значително внимание на справедливото и приобщаващо развитие на европейското висше образование. Въпреки това, остават въпроси относно въздействието на тези политически декларации, особено по отношение на мерките, които се взимат на национално ниво, за да се направят системите за висше образование по-приобщаващи. Съществен е и въпроса структурирани ли са финансовите системи по такъв начин, че да бъдат постигнати определените социални цели. Това е от особено значение в тази област, където Европейската комисия няма пряка правна компетентност, а по-скоро влияе на развитието на националните мерки чрез подпомагане.

Емпирични анализи на социалното измерение на висшето образование

Въпросите, свързани с естеството на социалното измерение на висшето образование, са проучени също в научната литература и политическите документи. Не само научни, но и авторитетни заинтересовани организации като Европейската асоциация на университетите, Европейския студентски съюз и международни органи, без преки политически компетенции, като Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) публикуват анализи за социалното измерение на висшето образование.

Емпиричните изследвания за достъп до висшите училища и участие във висшето образование показват, че системите за висше образование в повечето страни все още са далеч от постигането на поставената цел в европейските политически декларации. Подчертават се продължаващите различия относно достъпа и участието във висшето образование, както и придобиването на квалификации (Kyuchukov, T., 2017) Налага се заключението, че въпреки значителното увеличение на броя на записванията, като цяло все още има огромно неравенство. Оценява се въздействието на професионалния и образователния статут на двамата родители като ключови индикатори за завършване на висше образование и на базата на данни, извлечени от европейските социални изследвания, се показва, че все още много често се дипломират студенти от семейства с високи доходи, отколкото от семейства с най-ниски доходи (Pencheva, Beloev at al, 2017).

В същото време се подчертава, че процентите на участие на различните слоеве на обществото са променени. Стига се до заключението, че чрез разширяване на участието във висшето образование вероятността за участие на всички групи в обществото се увеличава, дори и ако все още има различия между социалните класи, и в някои страни се намалява неравенството. Това се дължи на факта, че нивото на образование в Европа се увеличава значително през последните десетилетия. Това развитие обаче не е нито във всички държави членки, нито тенденциите винаги вървят в същата посока. В някои страни дори изглежда, че след рязкото намаляване на неравенствата в достъпа до висшето образование между 1950 и 1980 г., те отново се увеличават. Освен това проучванията показват (Fartunova, Pencheva at al, 2014; Pencheva, Fartunova at al, 2016) голяма разлика в отделните страни относно въздействието на образователни и професионални фактори върху достъпа до висше образование и придобиването му.

Очевидно, че все по-голяма значимост придобива въпроса какви мерки следва да включва политиката в сферата на висшето образование предвид тази емпирична реалност?

Предвид различните тенденции и процеси в европейските страни, се поставят основни въпроси по отношение на мерките, които да бъдат инициирани от страните за насърчаване на по-голямо равенство на възможностите в областта на висшето образование. Политиката за висше образование в Европа е базирана на две различни концепции за равни възможности/равно третиране. Първата концепция се отнася до формалната равнопоставеност и фокусът е върху равните условия. Тук всички участници се третират еднакво, независимо от техния личен опит. Основната цел е да се направи такава система, че никой да не е/да не бъде жертва на дискриминация. Тя се основава на предположението, че премахването на пречките и дискриминацията е възможно най-добрият начин да се увеличи достъпът и участието във висшето образование, както и придобиването му. При тази, по същество ориентирана към резултатите, концепция е възможно да бъдат игнорирани дисбаланси относно участието, които се основават на социалното неравенство и несправедливости в предходните образователни етапи.

Акцентът на втората концепция се основава на равенството на резултатите, равните условия са по-малко на фокус. Привържениците на този подход се изказват за „положителна“ дискриминация, респективно позитивни мерки за борба със социалната несправедливост и предлагат да се вложат публични средства или да се предприемат политически мерки в полза на лицата в неравностойно положение. Според тях, когато достъпът до висше образование се основава главно на резултатите, това всъщност е форма на непряка дискриминация в полза на тези, които преди това са имали социални и културни предимства (Petkov, Pavlov, Antonova et al, 2017).

Тези две концепции и двата подхода вероятно водят до коренно различна политика за справедливост/равнопоставеност във висшето образование. Въпреки това, независимо от концепцията за системата на висшето образование, постигането на първостепенни обществени цели като равнопоставеност и достъп са допустими причини за действие на едно правителство. Съответно се застъпва възгледът, че правителството трябва да отдели толкова повече внимание на равнопоставеността, колкото по-голяма е ролята на пазарите във висшето образование.

В едно изследване на ОИСР относно политиката на мерки за укрепване на равнопоставеността в областта на висшето образование се идентифицират три области, в които политиката може да подкрепи целта за социално включване и справедлива система на висше образование.

Първо, по-гъвкава организация на системата на висшето образование позволява по-добър достъп и по-голяма справедливост. Това предполага създаването на различни пътища към висшето образование чрез мерки, като например признаването на предходното формално и информално обучение или признаване на професионалния опит като валиден критерий за прием. Разнообразяването на висшето образование - дори и ако това се разбира по различен начин - е друг начин да се осигури на по-голяма част от населението достъп до висше образование. По-голяма диверсификация и гъвкавост са не само инструменти за улесняване на достъпа, но също могат и да разкрият възможности в рамките на висшите училища. Важна цел тук може да бъде насърчаването за по-голяма гъвкавост при замяна на едно висше училище с друго.

На второ място, начинът на прием и процедурите за подбор във висшето образование засягат справедливия характер на системата. Системите за достъп могат да укрепят модели на социално-икономическо изключване, при които фокусът е единствено върху резултатите в средните училища или от приемните изпити. Освен това чрез прекалено селективни системи са ограничени възможностите за много хора, което може да окаже негативно въздействие върху мотивацията за кандидатстване. Алтернативни подходи са: целеви реклами (често като елемент на положителна мярка); предоставяне на стимули за висшите учебни заведения за спечелването на студенти от слабо представените и малцинствените групи; поставяне на

основите на специфични критерии в системите за достъп, които имат за цел да противодействат на неравнопоставеността въз основа на социално-икономическата среда.

Третата област на политически мерки засяга нивото на завършилите, т.е. резултатите от висшето образование. Студенти от слабо представени групи или групи в неравностойно положение често се сблъскват с по-големи трудности за успешното завършване на обучението, отколкото техните колеги. Възможните мерки за преодоляване на този проблем са едно цялостно и целенасочено научно и професионално ориентиране (Антонова et al, 2013), целенасочено наставничество и консултиране, равнопоставеност на половете и осигуряване на адекватна инфраструктура.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Националният контекст на социалното измерение на висшето образование има следните аспекти:

- Проучването на опита на другите страни е едно основно изискване, за да не остане висшето образование запазено само за елита и в рамките на една територия, а все повече да се развива като масово явление в посока всеобщо участие.

- Резултатите от изследванията показват, че наглед прости показатели, като нива на записване във възрастовата група 17-24-годишни, от сравнителна гледна точка, са относително безсмислени.

- Културните особености на страните трябва да бъдат ясно представени, разгледани и анализирани в сравнителен план. Съответно, и сама по себе си, историята на страните силно влияе върху доминантната култура на системата за висше образование. Това на свой ред може да се отрази на финансовите системи на висшите училища, както и на мерките за подпомагане на студентите за достъп, участие и завършване на висшето образование.

- Проучването на въздействието на културните и историческите корени на една конкретна страна, в т.ч. и България, относно системите за подпомагане на студентите, предполага задълбочен анализ и проучване на проблема за социалното измерение на висшето образование. Това би послужило за създаването на обща и широкообхватна концепция за определяне на политиките за постигане на целите на социалното измерение и сравняването им на европейско равнище. Тя следва да се има предвид и при разработването на новата Стратегия за развитието на висшето образование в България за следващия период.

REFERENCE

Antonova, D., D. Pavlov, A. Nedyalkov, S. Kunev, A. Nizamov, N. Namazova, K. Shokirov, B. Azimov, B. Urinov, A. Komilov, A. Berdiev, F. Diyarov, A. Tuychiev, A. Anvarov, S. Kenjaboev, J. Rudawska, S. Mazurkiewicz, A. Kaminska, A. Depczynska, G. Rodríguez-Herrera, A. Falcón-Martel. (2016). WP 1 "Building the Knowledge Basis" - Towards the Modernisation of Higher Education Institutions in Uzbekistan (MATCHES). Bulgaria, PRIMAX, 2016, pp. 343, ISBN 978-619-7242-15-7.

Антонова, Д., Д. Павлов, С. Кунев. (2013). Университетът от трето поколение - маркетинг ориентация, иновации и глобален контекст на целите и оценъчните критерии. В: Сборник с доклади от XIV НПК "Предпоставки и възможности за индустриален растеж в България", София, Изд. комплекс - УНСС, 2013, стр. 117-130, ISBN 978-954-644-494-3.

Beloev, H., V. Pencheva, J. Popova, D. Antonova & S. Kunev. (2018). Regional Dimensions of the University Leadership (The Case with the University of Ruse, Bulgaria)/ISSN 1311-3321 (Print); ISSN 2535-1028 (Cd-Rom); ISSN 2603-4123 (On-Line);. In: Proceedings of University of Ruse - 2018, Volume 57, Book 10, Ruse, University Of Ruse, 2018, Pp. 5-12.

Boneva, V., V. Pencheva, R. Kyuchukov. (2016). Improvement of the Methodology for Evaluation and Accreditation of Higher Education. Proceedings of University of Ruse, Quality Assurance in Higher Education Bulgaria, volume 55, book 9, p. 1-13 (**Оригинално заглавие:** Бонева В., В. Пенчева, Р. Кючуков. Усъвършенстване на методологията за оценяване и акредитация на висшето образование. Научни трудове на Русенския университет, том 55, серия 9, 2016, том 55 (стр. 1-13) (ISSN 1311-3321)

Catalogue of good practices in Social Dimension implementation in Higher Education.

URL: <http://www.ehea./article-details.aspx?ArticleId=244>

Daskalov, P., A. Asenov, T. Georgieva, H. Beloev, V. Pencheva, D. Antonova. (2018). Analysis of the Results of Lecturers Qualification Enhancing through Participation in Specialized Courses. IN: Proceedings of University of Ruse - 2018, volume 57, book 9, Bulgaria, University of Ruse, 2018, pp. 36-41, ISBN 2603 - 4123

Fartunova M., V. Pencheva V., R. Kyuchukov. (2014) Practical Training in the Higher Schools Quality Assurance Systems. Proceedings of University of Ruse, Quality Assurance in Higher Education Bulgaria, volume 53, book 9, p. 12-16 (**Оригинално заглавие:** Фъртунова М., В. Пенчева, Р. Кючуков. Практическото обучение в системите за поддържане на качеството на обучението във висшите училища. Научни трудове на Русенския университет, том 53, серия 9, 2014, стр. 12-16 (ISSN 1311-3321)

Kyuchukov T. (2017) Generalized Methodical Model of the Quality of Higher Education. Proceedings of University of Ruse, Quality Assurance in Higher Education Bulgaria, volume 56, book 9, p. 16-23 (**Оригинално заглавие:** Кючуков Т. Обобщен методологичен модел на качеството на висшето образование. Научни трудове на Русенския университет, Качество на висшето образование. том 56, серия 9, 2017, стр. 16-23. . FRI-K1-1-QAHE-02 (ISSN 1311-3321)

Modernisierung der Hochschulbildung in Europa 2011.

URL: http://eacea.ec.europa.eu/education/Eurydice/documents/thematic_reports/131DE.pdf

Pencheva V., H. Beloev, R. Kyuchukov, T. Kyuchukov. (2017) Lighting and Light design in the Context of Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education area (ESG). Jurnal "Energy Forum", 2017, N 23/24, p. 19-28 (**Оригинално заглавие:** Пенчева В., Х. Белоев, Р. Кючуков, Т. Кючуков. Осветлението и светлинният дизайн в контекста на стандарти и насоки за осигуряване на качеството в Европейското пространство за висше образование (ESG). Сп. „Енергиен форум”, 2017, N 23-24, с. 19-28) (ISSN 1313-2962).

Pencheva V., M. Fartunova, R. Kyuchukov. (2016) Research universities in the higher technical education in Bulgaria. 56th Science Conference of Ruse University, Ruse, Bulgaria, 2016 (**Оригинално заглавие:** Фъртунова М. В. Пенчева, Р. Кючуков. Изследователските университети в системата на висшето техническо образование в България. Научни трудове на Русенския университет, том 55, серия 9, 2016, (стр. 20-24)).

Petkov, A., Daniel Pavlov, D. Antonova, N. Kolev, S. Kunev, A. Nizamov, B. Azimov, B. Urinov, K. Shokirov, N. Namazova, A. Berdiev, A. Komilov, S. Nasirov, Z. Uzakov, A. Tychiev, A. Anvarov, A. Adashev, K. Ismanova, N. Yavmionva, S. Kenjaboev, S. Koraboev, N. L.-Chudzik, J. Rudawska, A. Kaminska, M. Szplit, R. B. Canino, O. M. Fortuny, A. R. González, L. Milcent, M. Perello, V. Platzgummer. (2016) Deliverable 2.1 Development and Delivery of the Training Programme - Towards the Modernization of High Education Institutions in Uzbekistan (MATcHES). Bulgaria, PRIMAX, 2016, pp. 343, ISBN 978-619-7242-16-4.

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Brussels, Belgium, 2015 (ISBN 978-9-08-168672-3) (**Оригинално заглавие:** Стандарти и насоки за осигуряване на качеството в Европейското пространство за висше образование (ESG). Конференция на министрите, отговарящи за висшето образование, Ереван, 14-15.05.2015)

Strategy for development of Higher Education in the Republic of Bulgaria for the 2014-2020 period. Sofia, Bulgaria, (2014). (**Оригинално заглавие:** Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014 – 2020 г. Решение на Народното събрание от 26.02. 2015 г. Д.В., бр.18/ 10.03. 2015).